

ŞEYYAD HAMZA'NIN YUSUF U ZELİHA'SINDAKİ BAZI SÖZCÜKLERLE İLGİLİ OKUMA VE ANLAMLANDIRMA ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN*

Öz

Türk dili tarihinde doğuda Çağatayca, kuzeyde Kıpçakça ile temsil edilen Orta Türkçe döneminde batıda da Oğuzca / Oğuz Türkçesi ile eserler verilmiştir. Oğuzca'nın ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi (Tarihi Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlıca, Eski Oğuz Türkçesi ve Eski Türkiye Türkçesi), Oğuzlar tarafından XIII. - XVI. yüzyıllar arasında Anadolu, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Irak, Suriye ve XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Balkanlarda kullanılan yazı dilinin adıdır.

Eski Anadolu Türkçesi kendi içinde "Selçuklu" (11.-13. yüzyıl), "Beylikler" (13.-15. yüzyıl) ve "Osmanlı" (15. yüzyılın ikinci yarısı) dönemlerinden oluşmaktadır. Selçuklu döneminde Moğol istilası ve Haçlı seferleri nedeniyle Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1308) ile Anadolu'daki beylikler arasında başlayan egemenlik mücadelesi bu coğrafyada büyük bir kargaşaya yol açmıştır. Bu durum nedeniyle, Anadolu'da bir düşünce ortamı gelişemediği için edebi ve kültürel üretimler çok sınırlı sayıda olmuştur.

Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk dönemine ait sınırlı sayıdaki eserlerde ses, yazım, biçim ve söz dizimi açılarından ölçünlüleşmenin henüz gerçekleşmediği, farklı ağız özelliklerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu durum dönemin bütün eserlerinde görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk dönem eserlerinden olan Şeyyad Hamza tarafından kaleme alınan Yusuf u Zeliha mesnevisi, sahanın bu adla yazılmış ilk mesnevisi olması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu mesnevinin dili yalnız bir Oğuz Türkçesi olmakla birlikte, dönemin genel dil özelliklerini de yansıtmaktadır. Özellikle yazımdaki tutarsızlıklar nedeniyle bu metnin akademik yayınlarında birbirinden farklı okuma ve anlamlandırma örnekleri görülebilmektedir.

Bu çalışmada Şeyyad Hamza tarafından yazılan Yusuf u Zeliha mesnevisinin akademik yayınlarında görülen üç kelimenin okunuşu ve anlamlandırılmasıyla ilgili yeni teklifler sunulacaktır.

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Anahtar kelimeler: Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha, Oğuz Türkçesi, Sözcükler ve Yeni Okuma Önerileri.

**Reading and Interpretation Suggestions Related to Some Words
on Şeyyad Hamza's Yusuf u Zeliha**

Abstract

In the history of Turkish language, during the period of Middle Turkish that was represented by Çağatay dialect in the east and Kipchak in the north, some works were revealed by Oghuz Turkish in the west as well. Old Anatolian Turkish (Historical Turkey Turkish, Old Ottoman, Old Oghuz Turkish and Old Turkey Turkish) that was the first period of Oghuz Turkish was the name of written language by using by Oghuz between 13th and 16th centuries in Anatolia, North and South Azerbaijan, Iraq and Syria and as of the second part of the 14th century in the Balkans.

Old Anatolian Turkish consists of Seljuks (11.-13th centuries), Principalities (13-15th centuries), and Ottoman (second half of 15th century) periods. Due to the Mongol invasion and the Crusades during the Seljuk period, the struggle for sovereignty between the Anatolian Seljuk State (1075-1308) and the Principalities in Anatolia caused a great confusion in this region. Due to this situation, literary and cultural productions were very limited in Anatolia. In the limited number of works belonging to the early period of Old Anatolian Turkish, it is seen that the standardization of sound, spelling, form and syntax has not yet taken place and different dialect features are used together and this situation is seen in all the works of the period.

Yusuf u Zeliha Mesnevi, which is one of the first periods works of Old Anatolian Turkish and written by Şeyyad Hamza, is of significance because it is the first Mesnevi of the field that was written by that name. While the language of this Mesnevi is a plain Oghuz Turkish, it reflects the general language characteristics of the period. In particular, because of the inconsistencies in the writing, there are different examples of reading and interpretation in the academic publications of this text.

Keywords: Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha, Oghuz Turkish, Words And New Reading Suggestions.

Giriş

Anadolu sahasında *Yusuf u Zeliha* adıyla değişik müellifler tarafından birçok eser yazılmıştır. Bu eserler bugün Oğuz Türkçesi adlandırmasıyla da anılan “*Eski Anadolu Türkçesi*”nin dil özelliklerini göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedirler. Çalışmamıza konu olan Şeyyad Hamza'nın *Yusuf u Zeliha* adlı eseri bu sahada yazıldığı bilinen ilk mesnevi özelliğini taşımaktadır. Bu eser dönemin ilk yazılı eserlerinden olması hasebiyle Oğuz Türkçesi'nin başlangıç döneminin bütün dil özelliklerini göstermesinin yanı sıra içinde barındırdığı Eski Türkçe dönemi sözcükler nedeniyle de önemlidir. Eserlerin bu içerikleri bugün dil araştırmacıları tarafından sağlıklı bir şekilde dille ilgili tespitler yapılmasını ve dönemler arası geçişlerin doğru olarak takip edilmesini sağlamaktadır.

“Anadolu’da sözlü halk edebiyatından ayrı olmak üzere yazılı edebiyatın ne zaman doğduğu şimdilik kesin söylenemezse de Selçukluların bu ülkede gereği gibi yerleşip egemenliklerini sağladıkları ilk çağlarla başlamış

olduğunu ileri sürmek ve böyle kabul etmek pek de yanlış bir hüküm sayılmaz sanırım. Çünkü tarihini kılıcıyla yaratan bir millet, aynı zamanda onu kalemiyle yaşatmayı da pek iyi bilir ve başarır.”¹

Göstermiş olduğu ses ve şekil özellikleri yanı sıra barındırdığı sözcük hazinesi nedeniyle eser üzerinde birbirinden kıymetli bilim adamlarının çalışmaları bulunmaktadır.

Eser üzerine ilk çalışmayı 194[6]² yılında *Yusuf ve Zeliha* adıyla Dehri Dilçin yapmıştır. (Önsöz, metin, sözlük ve tıpkıbasımdan) oluşan çalışma TDK tarafından yayımlanmıştır. 1951 yılında Talat Tekin, *13. Asır Anadolu Şairlerinden Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yusuf Mesnevisi Üzerine Dil Tetkikleri* adıyla bitirme tezi olarak eserin imlasını incelemiştir. Stephanie Bowie Thomas, 1992 yılında *The Story of Josep in Islamic Literature with an Annotated Translation of the Pre-Ottoman Destân-ı Yusuf by Şeyyad Hamza* adıyla yüksek lisans tezi olarak transliterasyon veya transkripsiyon olmaksızın eseri doğrudan İngilizce'ye aktarmıştır. 2008 yılında ilk olarak Osman Yıldız, *Yusuf ve Zeliha (Destân-ı Yusuf. Giriş, inceleme, metin, dizin)*; daha sonra Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz, *Yusuf u Zeliha (giriş, tıpkıbasım karşılıklarıyla metin, Türkiye Türkçesi'ne aktarım, dizin-sözlük)*; İbrahim Taş, *Yusuf u Zeliha (giriş, imla, ses bilgisi, biçim bilgisi, metin, çeviri, notlar, sözlük, dizin ve tıpkıbasım)* ve Emin Eminoglu, *Destân-ı Yusuf (giriş, imla, ses bilgisi, biçim bilgisi, metin, dizin ve tıpkıbasım)* adıyla aynı eseri yayımlamışlardır.³

El yazması eserlerimizin yeni baştan ele alınarak kontrollü bir şekilde okuma çalışmalarının yapılması gerektiği düşünülmektedir. Zaman zaman bu tür makalelerle eserlerde bulunan okuma hataları düzeltilmeye çalışılmaktadır. Burada *Yusuf u Zeliha* ile ilgili olarak sayın Dr. Ümit Özgür Demirci'nin ve *Süheyl ü Nevbahâr* ile ilgili olarak da sayın Prof. Dr. Sadettin Özçelik'in çalışmalarını anabiliriz. Bu çalışmalar eski metinlerin yeniden okunması yolunda ufuk açıcı çalışmalar olarak nitelendirilebilir.

Biz de Eski Anadolu Türkçesi adlı lisans ve Oğuz Türkçesi adlı yüksek lisans derslerimizde karşılaştığımız ve hatalı okunduğunu düşündüğümüz sözcüklerle ilgili okuma önerilerimizi bu çalışmamızla sunmaya çalışacağız. İlerleyen süreç içerisinde bu nitelikteki eski eserlerimiz üzerinde benzer çalışmalar yapılması düşünülmektedir.

Öncelikle eser üzerinde çalışan bütün bilim adamlarınca üzerinde durulan onuncu beyitin ikinci mısrasında bulunan ve son çalışmalara kadar Dehri Dilçin'in okumasına sadık kalınarak “*güvüncü*” (گونوجی) şeklinde okunan sözcüğe değinmek isteriz.⁴

¹ Dehri Dilçin, *Şeyyad Hamza Yusuf u Zeliha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1946, s. 3-4.

² Bu alıntının yapıldığı Dr. Ümit Özgür Demirci'nin “*Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki Bazı İbareler Üzerine*” adlı makalede tarih zannımızca sehven 1949 olarak gösterilmiştir. Elimizdeki TDK yayını eserde tarih 1946 olarak görülmektedir. Makalenin kaynakçasında da 1946 olarak kaydedilmiştir.

³ Ümit Özgür Demirci, “*Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki Bazı İbareler Üzerine*”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Erzurum 2011, s. 1-8.

⁴ Dehri Dilçin burada eserinde dipnot düşerek kelimenin sahafedeki yazılış şekline göre “*gönücü*” veya *günücü* şeklinde okunması lazım geldiğini, ama metnin 54.ncü sahifesindeki yazılışa göre,

اوليا زقاولر كو يوي احمد 1

Ol yazuklular kōnüci Ahmede

اوليا زقاولر كو يوي احمد 2

Beytin birinci mısrasının “Hoş salavat virelüm Muhammede” şeklinde olduğunu burada zikrederim. İkinci mısrayı buradan hareketle “O günahkârları doğru yola ileten Ahmede” şeklinde anlamlandırabiliriz.

Dehri Dilçin’in dipnotuyla gönderme yaptığı metnin (2 numaralı mısra) ilgili kısmına baktığımızda sözcüğün (كونوجى) şeklinde sırasıyla kef vav nun cim ve ye şeklinde yazılmış olduğunu görmekteyiz. Kef harfinin üstünde ötre, nun harfinin üstünde ötre ve cim harfinin altında ye harfine bitişik olmasına rağmen esre harekesi konulmuştur. Burada Dehri Dilçin vav’in okutucu harf olduğunu dikkatten kaçırarak nun harfinin üstündeki ötre yi vav harfine atfederek sözcüğü “güvüncü” biçiminde okumayı uygun bulmuştur. Sonradan bazı araştırmacılar sözcüğü “gönüci” şeklinde okumuşlardır.⁵ Biz sözcükte bulunan vav harfinin aynı kelimenin sonunda bulunan ye harfine rağmen nasıl esre kullanılmışsa kef harfinin üstünde ötre bulunmasına rağmen kef harfinin okutucu harfi olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı görüşündeyiz. Dehri Dilçin’in okuma teklifinin aksine bu yazılışa göre sözcüğün doğrudan Eski Türkçe dönemindeki yazımından hareketle “kōnüci” şeklinde okunmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

سيز واراسيز ديموگيسيز اويونا ، قورقاريم كيم يوسيفوما كورت اينه

Siz varasız dümügesiz oyuna
Korkaram kim Yusufuma kurt ine

“Siz varıp oyuna dalacaksınız, siz oyuna dalmışken Yusuf’uma kurt inecek (kurt saldıracak) diye korkuyorum.”

Metnin 49. beytinin ikinci mısrasının son sözcüğü “yöne” şeklinde okunmuş ve bir şekilde kurt yönelecek veya saldıracak diye anlamlandırılmıştır. Sözcüğün “kurt ine” şeklinde okunması tarafımızdan teklif edilmektedir. Bu mısranın sonundaki okumanın “kurt ine” şeklinde olmasının daha doğru bir anlamlandırma yapılmasını sağlayacağı da açıktır. Günümüzde bile kurt saldırısı anlatılmak istendiğinde şehre “kurt indi” veya “sürüye kurt indi” şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Burada da aynı şekilde bir anlatımın olduğu açıktır.

kelimenin anlamını da göz önünde bulundurarak bu şekilde “güvüncü” okumayı uygun bulduk demektedir.

⁵ Ali Akar, *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 284; Demirci, “a.g.m.”, s. 2.

دۆندی نبلر سؤیلدی ایبری بابا ه بزدریکن قورد آیتا جان قپا

Döndü bunlar söyledi eytdi baba
Biz diri iken kurd anı kaçan kapa

“Bunlar babasına doğru döndü ve söylediler; biz diri iken (sağ iken) kurt onu nasıl kapacak.”

Metnin 50. beytinin ikinci mısrasının başında bulunan (بزدریکن) yazımını Dehri Dilçin anlamlandırabilmek için “biz var iken” şeklinde okumuştur.⁶ Metinde orijinal şekle baktığımızda harfin vav olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Aynı metni Ali Akar “biz dur iken” şeklinde okumuş ama eserinin ses ve yapı incelemeleri bölümünde Dehri Dilçin’in okuması olan “var iken” şeklinin incelemesi yapılmıştır.⁷ Dal harfinin vav şeklinde okunamayacağı açıktır. Ali Akar’ın yapmış olduğu okumanın harflerin dizilimine daha uygun olduğu görülmektedir. Bizim teklifimiz ise buranın “biz diri iken” olması gerektiği şeklindedir. Günümüzdeki kullanımlarda dahi birine güvence verebilmek veya cesaretlendirmek amacıyla “biz sağken” veya “biz diri olduğumuz sürece” gibi kullanımların olduğunu bilmekteyiz. Ayrıca seslerin çıkış noktaları dikkate alındığında da “dal, re, ye, kef ve nun” seslerinin ince sıradan ünsüzler oluşlarını da göz önünde bulundurarak sözcüğün ünlülerinin de ince sıradan olması akla ve okumaya daha yakın gelmektedir. Anlamlandırma açısından da “biz diri iken” okuması beytin anlam bağlamına da uygundur.

Sonuç

Eserle ilgili okuma ve anlamlandırma çalışmalarımız olanak buldukça devam edeceğimiz bir çalışma alanıdır. Başta da zikrettiğimiz gibi bütün el yazması eserlerin yeniden kontrolden geçirilmesi ihtiyacı açıkça görülebilmektedir. Yapılan bütün yetkin çalışmalara rağmen yapılacak yeni çalışmalarla bu tür yanlışlıkların giderilebileceği ortadadır. Şimdilik bu birkaç okuma ve anlamlandırma önerilerimizi dikkatlerinize sunuyoruz. Eski el yazması eserlerde sözcüklerin yazımında karşılaşılan çok şekillilik bu eserimizde de görülmektedir. Bu tür çok şekillilikle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bunların bazılarının müstensih hatası olarak görülmesi mümkündür. Bazıları ise yazım tercihi olarak değerlendirilebilir. Bu manada yeni çalışmalara gerek olduğunu burada bir kere daha ifade etmeliyiz.

Kaynaklar

AKAR, Ali: *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

DEMİRCİ, Ümit Özgür: “Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Zeliha’sındaki Bazı İbareler Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Erzurum 2011.

DİLÇİN, Dehri: *Şeyyad Hamza Yusuf u Zeliha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1946.

⁶ Dilçin, a.g.e., s. 7

⁷ Akar, a.g.e., s. 318-319.

